Helsinki 3.5.2021

Eduskunnan puolustusvaliokunnalle

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annetun lain, Harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain 6 §:n ja rajavartiolaitoksen hallinnosta annetun lain 31 §:n muuttamisesta (HE 61/2021 vp.)

Taustaa

Puolustusvoimien suoritusvalmiuden edellytyksenä on, että puolustusvoimat säilyttää sisäisen järjestyksensä ja pysyy kaikissa olosuhteissa Suomen valtiollisen johdon hallinnassa ja valvonnassa. Puolustusvoimien joukkojen kurinalaisuus ja hyvä motivointi sekä vapaaehtoinen kurin omaksuminen ja sen välttämättömyyden ymmärtäminen ovat edellytys puolustusvoimien lakisääteisten tehtävien toteuttamiselle. Kurinalaisuus ja hyvä järjestys ovat tarpeen kasarmielämän sisäoppilaitosmaisuudesta samoin kuin sotilaiden käyttäytymiselle yleensäkin asetettavista vaatimuksista johtuen. Kurilla ja järjestyksellä on myös sekä asevelvollisten että palkatun henkilökunnan palvelusturvallisuuden varmistamisen kannalta merkitystä.

Kun käskyjä ja kieltoja rikotaan, on oltava tarpeelliset ja riittävät keinot kurin ja järjestyksen palauttamiseksi mahdollisimman nopeasti. Sotilaita koskevien rikosten tutkinta ja käsittely on eriytetty tavallisesta rikosprosessuaalisesta menettelystä. Puolustusvoimien sisäistä kurin ja järjestyksen ylläpitämistä turvaa laissa (Laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa 255/2014) säädetty puolustusvoimien sotilaskurinpitomenettely. Sotilaskurinpitomenettely rinnastetaan nopeutettuun ja yksinkertaistettuun rikosprosessiin. Se sisältää elementtejä kaikista rikosprosessin vaiheista (HE 30/2013 vp.). Sotilasesimiestä, jolla on oikeus käyttää tässä laissa tarkoitettua kurinpitovaltaa, kutsutaan kurinpitoesimieheksi.

Kurinpitomenettelyä, jossa kurinpitoesimies määrää teosta rangaistuksen, edeltää normaali esitutkintalain mukainen esitutkinta. Mikäli asiaa ei voida ratkaista kurinpitomenettelyssä, asia lähetetään syyttäjälle ja asia käsitellään sotilasoikeudenkäyntilain mukaisessa järjestyksessä. Nykylain mukaan sotilasrikosten selvittämisestä ja esitutkinnan aloittamisesta huolehtii aina toimivaltainen kurinpitoesimies, joka päättää esitutkinnan käynnistämisestä. Myös syyttäjä voi määrätä esitutkinnan suoritettavaksi. Tämän päätöksen jälkeen esitutkinnan suorittaa joukko-osastossa palveleva ammattisotilas tai pääesikunnan rikostutkinnasta vastaava oikeudellinen osasto taikka poliisi. Pääesikunnan oi-

keudellisella osastolla esitutkintatehtäviä suorittavat lakimieskoulutuksen saaneet tutkinnanjohtajat ja poliisikoulutuksen saaneet rikostutkijat. Kaikki pääesikunnan esitutkintatehtäviä suorittavat henkilöt ovat siviilivirkamiehiä ja he ovat sotilaallisen käskyvallan ulkopuolella. Nykylain mukaan tällä pääesikunnan oikeudellisella osastolla ei ole kuitenkaan itsenäistä oikeutta aloittaa esitutkintaa, vaan se edellyttää kurinpitoesimiehen päätöstä (tutkintapyyntöä). Pääesikunnan esitutkintaa hoitavien virkamiesten toimivaltuuksista on voimassa, mitä poliisimiehen toimivaltuuksista rikosten esitutkinnassa säädetään esitutkintalaissa, pakkokeinolaissa ja muualla laissa. Tämä pääesikunnan oikeudellinen osasto on keskeinen toimija myös puolustusvoimien korruptiontorjunnassa. Valtaosa pääesikunnan tutkintavastuulle kuuluvista rikoksista koskee puolustusvoimien ammattisotilaita toimivallan ollessa rajattuna rikoslaissa säädettyihin sotilasrikoksiin.

Esityksen tavoitteet

Esityksessä ehdotetaan muutettaviksi sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annettua lakia, Harmaan talouden selvitysyksiköstä annettua lakia ja rajavartiolaitoksen hallinnosta annettua lakia. Ehdotetut muutokset koskevat pääasiassa sotilasrikosten esitutkintaa. Keskeisin muutosehdotus liittyy toimivaltaan päättää sotilasrikoksen esitutkinnan aloittamisesta. Lakiin ehdotetaan lisättäväksi säännökset pääesikunnan ja poliisin itsenäisestä oikeudesta määrätä esitutkinta käynnistettäväksi. Esityksen tavoitteena on varmistaa sotilasrikosten esitutkintaa koskevan lainsäädännön ajantasaisuus ja siten rikosvastuun tehokas toteutuminen puolustusvoimissa

Pääesikunta on ollut mukana hallituksen esityksen HE 61/2021 vp valmistelussa. Esityksen tavoitteet ovat puolustusvoimien näkökulmasta kannatettavia.

Nykytila ja toimintaympäristön muutokset

Laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa tuli voimaan noin seitsemän vuotta (1.5.2014) sitten. Tämän jälkeen toimintaympäristö on muuttunut siten, että lisääntyneen avoimuuden ja ilmoitusherkkyyden myötä sotilasrikosten tutkinnan yhteydessä tulee ilmi muitakin epäiltyjä rikoksia kuin sotilasrikoksia. Tällöin esitutkinta pitää toimivallan puutteen vuoksi siirtää poliisille. Tämä on lisännyt huomattavasti etenkin pääesikunnan rikostutkinnasta vastaavan oikeudellisen osaston ja poliisin välistä viranomaisyhteistyötä. Lisäksi pääesikunnalle ilmoitetaan epäillyistä rikoksista tai teoista, jotka edellyttävät esitutkinnan edellytysten selvittämistä. Pääesikunnan tutkinnanjohtaja ei voi kuitenkaan lain mukaan päättää esitutkinnan toimittamisesta, koska puolustusvoimissa tämän päätöksen tekee toimivaltainen kurinpitoesimies. Tämä vähintäänkin hidastaa esitutkinnan aloittamiseen liittyviä toimenpiteitä ja päätöksiä. Vaikka poliisilla on rikosten esitutkinnan toimittamisen osalta yleistoimivalta, nykylain mukaan poliisi ei voi kuitenkaan päättää esitutkinnan aloittamisesta sotilasrikosten osalta. Tämän päätöksen voi tehdä vain kurinpitoesimiehenä toimiva sotilas.

Puolustusvoimien kannalta merkittävimmät muutokset

Tällä esityksellä ehdotetaan muutettavaksi yhtä puolustusvoimien kurinpitojärjestelmän peruspilaria eli kurinpitoesimiehen yksinomaista toimivaltaa päättää esitutkinnan toimittamisesta. Kyse on merkittävästä muutoksesta sotilasrikosten rikosvastuun toteuttamisen kannalta. Tällä esitetyllä muutoksella pääesikunnan rikostutkinnasta vastaava tutkinnanjohtaja tai poliisi voisi päättää myös esitutkinnan toimittamisesta. Tämä esitetty muutos tehostaa rikosvastuun toteutumista puolustusvoimissa ja parantaa tutkinnan riippumattomuutta. Lisäksi ehdotetut esitutkinnan käynnistämistä koskevat säännökset myös vapauttaisivat kurinpitoesimiesten ja joukko-osastojen henkilöstön resursseja, koska vaativampien tapausten esitutkinnan edellytysten selvittämisen voisi suorittaa pääesikunnan oikeudellisen osaston rikostutkintaa suorittavat ammattilaiset.

Toinen puolustusvoimien kannalta merkittävä muutos olisi esitys virka-apua koskevasta säännöksen lisäämisestä lakiin, joka selkeyttäisi nykytilaa ja mahdollistaisi tehokkaan viranomaisyhteistyön eri esitutkintaviranomaisten välillä. Lakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi säännös puolustusvoimien oikeudesta saada virka-apua poliisilta, Rajavartiolaitokselta ja Tullilta. Virka-apu olisi rajattu puolustusvoimille sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annetussa laissa säädetyn rikosten selvittämistehtävän suorittamiseen. Esitetyn uuden säännöksen myötä toinen esitutkintaviranomainen voisi suorittaa virka-apuna esitutkintatoimenpiteitä silloin, kun tämä olisi toimenpiteen suorittamisen ja viranomaisten resurssien käytön näkökulmasta tarkoituksenmukaista. Tyypillinen esimerkki virka-apuna suoritettavasta toimenpiteestä olisi poliisin suorittama asianosaisen tai todistajan kuulustelu.

Kolmas merkittävä muutosehdotus koskisi sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annetun lain säännösten soveltamista poikkeusoloissa. Poikkeusoloja ja normaaliolojen vakavia häiriötilanteita koskevien muutosehdotusten tarkoituksena on varmistaa Puolustusvoimien kyky tehostaa sotilasrikosten tutkintaa sotilaallista puolustusvalmiutta kohotettaessa. Muutosehdotusten tarkoituksena on varmistaa, että poikkeusoloja ja normaalioloja koskevien erityissäännösten soveltamisala on yksiselitteinen ja samalla kattava siten, että riittävät toimivaltuudet ovat käytettävissä kaikissa valmiuden kohottamisen malleissa.

Pääesikunta pitää tärkeänä, että hallituksen esitys saataisiin käsiteltyä mahdollisimman pian.

Jouni Pulkkinen
sotilaslakimies, varatuomari